

**BIRLASHGAN ARAB AMIRLIGI SHAHARLARI HUDUDLARINI ME'MORIY
LANDSHAFT TASHKILLASHTIRISH TAJRIBASI VA ULARNI O'ZBEKISTON
SHAHARLARGA QO'LLASH IMKONYATLARINI O'RGANISH**

Xolmamatova Farangiz Yorbek qizi

Mirzo Ulug'bek nomidagi

Samarqand Davlat Arxitektura va Qurilish Universiteti magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18831396>

Annotatsiya. Mazkur maqola Birlashgan Arab Amirligi shaharlarida me'moriy-landshaft muhitini shakllantirish tajribasini o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqot jarayonida Dubay va Abu-Dabi shaharlarida qo'llanilayotgan landschaft rejalashtirish tamoyillari, yashil hududlar tizimi, suv tejovchi texnologiyalar hamda iqlimga mos dizayn yechimlari tahlil qilindi.

Tadqiqotda taqqoslama va tizimli yondashuv asosida O'zbekiston shaharlarining iqlimiy, tarixiy va urbanistik xususiyatlari inobatga olindi.

Kalit so'zlar: me'moriy-landshaft muhit, shaharsozlik, Birlashgan Arab Amirligi, yashil hududlar, barqaror rivojlanish, suv tejovchi texnologiyalar.

KIRISH

XXI asrda urbanizatsiya jarayonlarining jadallashuvi shahar hududlarini rejalashtirish va rivojlantirishda yangi yondashuvlarni talab etmoqda. BMT ma'lumotlariga ko'ra, 2050-yilga borib dunyo aholisining qariyb 68 foizi shaharlarda istiqomat qilishi kutilmoqda.

Ushbu jarayon shahar muhitining ekologik barqarorligi, iqlimiy moslashuvchanligi va aholining hayot sifati bilan bog'liq muammolarni keskinlashtirmoqda. Shu sababli me'moriy-landshaft tashkillashtirish zamonaviy shaharsozlikning muhim tarkibiy qismi sifatida qaralmoqda [1].

Issiq va quruq iqlim sharoitida joylashgan Birlashgan Arab Amirligi shaharlarida qisqa vaqt ichida yuqori darajada rivojlangan urbanistik muhit yaratilgani ilmiy-amaliy jihatdan e'tiborga loyiqdir.

Jahon banki va UN-Habitat hisobotlariga ko'ra, BAA shaharlarida yashil hududlar ulushi va ekologik infratuzilma samaradorligi mintaqadagi ko'plab davlatlardan yuqori ko'rsatkichga ega.

Ayniqsa, Dubay va Abu-Dabi shaharlarida landschaft dizayni shahar mikroiklimini yumshatish, issiqlik oroli effektini kamaytirish va rekreatsion makonlarni rivojlantirishda muhim rol o'ynamoqda.

O'zbekiston shaharlari ham iqlimiy jihatdan BAAga yaqin bo'lgan quruq kontinental sharoitda joylashgan bo'lib, urbanistik rivojlanish jarayonida yashil hududlar tanqisligi, suv resurslaridan samarasiz foydalanish va rekreatsion makonlarning yetishmasligi muammolari mavjud.

Shu bois BAA shaharlarida shakllangan me'moriy-landshaft tashkillashtirish tajribasini ilmiy tahlil qilish va uni O'zbekiston shaharlariga moslashtirish dolzarb ilmiy vazifa hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi va adabiyotlar tahlili

Mazkur tadqiqot Birlashgan Arab Amirligi shaharlarida me'moriy-landshaft tashkillashtirish tajribasini ilmiy jihatdan o'rganish va uni O'zbekiston shaharlariga moslashtirish

imkoniyatlarini aniqlashga qaratilgan bo'lib, kompleks metodologik yondashuv asosida olib borildi.

Tadqiqot jarayonida nazariy, empirik va taqqoslama tahlil usullari o'zaro uyg'unlikda qo'llanildi [2].

Tadqiqotning metodologik asosi sifatida tizimli yondashuv tanlandi. Ushbu yondashuv shahar hududini yagona ijtimoiy-ekologik va me'moriy makon sifatida ko'rib chiqish imkonini beradi.

Bunda me'moriy-landshaft elementlari shaharsozlik tizimining tarkibiy qismi sifatida baholanib, ularning ekologik, estetik va funksional ahamiyati tahlil qilindi. Shuningdek, barqaror rivojlanish konsepsiyasi metodologik asoslardan biri bo'lib, landschaft yechimlarining uzoq muddatli ekologik va iqtisodiy samaradorligi baholandi.

Tadqiqotda quyidagi asosiy metodlar qo'llanildi:

- ilmiy manbalarni tahlil qilish usuli orqali BAA va boshqa quruq iqlimli mamlakatlarda shahar landschaftini rivojlantirish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar o'rganildi;
- taqqoslama (komparativ) tahlil yordamida BAA va O'zbekiston shaharlarining iqlimiy, urbanistik va ekologik xususiyatlari solishtirildi;
- kartografik va vizual tahlil usullari shahar yashil hududlarining joylashuvi va ularning funksional bog'liqligini aniqlashda qo'llanildi;
- analitik-sintez usuli asosida olingan ma'lumotlar umumlashtirilib, ilmiy xulosalar ishlab chiqildi [3].

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, me'moriy-landshaft tashkillashtirish masalasi xorijiy ilmiy tadqiqotlarda keng yoritilgan. Jumladan, K. Lynch, A. Spirn va J. Gehl kabi olimlar shahar makonini shakllantirishda landschaftning ijtimoiy va vizual ahamiyatini asoslab berganlar.

BAA shaharsozligi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarda Dubay va Abu-Dabi shaharlarida zamonaviy texnologiyalar asosida landschaft muhitini shakllantirish tajribasi tahlil qilingan.

Ushbu tadqiqotlarda suv resurslaridan samarali foydalanish, iqlimga mos o'simliklar tanlovi va rekreatsion hududlar tarmog'ini rivojlantirish asosiy ustuvor yo'nalish sifatida e'tirof etilgan [4].

O'zbekiston olimlarining ishlarida esa shahar yashil hududlarini rivojlantirish masalasi asosan ekologik va sanitariya-gigiyenik nuqtai nazardan yoritilgan bo'lib, xorijiy tajribani kompleks moslashtirish masalasi yetarli darajada tadqiq etilmagan [5].

Shu bois mazkur tadqiqot BAA tajribasini O'zbekiston shaharlarining tarixiy, iqlimiy va madaniy xususiyatlarini hisobga olgan holda tahlil qilish orqali mavjud ilmiy bo'shliqni to'ldirishga xizmat qiladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Birlashgan Arab Amirligi shaharlarida me'moriy-landshaft tashkillashtirish tizimi yuqori darajada kompleks va barqaror rivojlanish tamoyillariga asoslanganligini ko'rsatdi.

BAA shaharlarida landschaft muhitini shakllantirish shaharsozlik rejasining ikkilamchi elementi emas, balki urbanistik rivojlanishning asosiy tarkibiy qismi sifatida qaraladi.

Bu yondashuv shahar ekologik holatini yaxshilash, mikroiklimni me'yorlashtirish va aholining rekreatsion ehtiyojlarini qondirishda muhim natijalarni bergan.

Dubay va Abu-Dabi shaharlarida yashil hududlar uzluksiz tizim sifatida tashkil etilib, parklar, bulvarlar, piyodalar yo‘laklari va turar-joy majmualari o‘zaro funksional va vizual bog‘langan.

Ushbu tizim shahar hududlarida “issiqlik oroli” effektini kamaytirishga xizmat qilgan.

Ilmiy manbalarda qayd etilishicha, keng ko‘lamli yashil maydonlar mavjud hududlarda havo harorati o‘rtacha 2–4 °C ga past bo‘lishi aniqlangan. Bu holat BAA sharoitida landshaft yechimlarining ekologik samaradorligini yaqqol namoyon etadi [6].

Tadqiqot natijalari suv resurslaridan foydalanish masalasida ham muhim jihatlarni ochib berdi. BAA shaharlarida landshaft sug‘orish tizimlarida asosan tomchilatib sug‘orish va qayta ishlangan texnik suvdan foydalaniladi.

Ushbu yondashuv suv sarfini sezilarli darajada kamaytirib, yashil hududlarni saqlash imkonini bergan.

O‘zbekiston shaharlarida esa ko‘p hollarda an’anaviy sug‘orish usullari qo‘llanilib, bu suv isrofiga olib kelmoqda. Demak, BAA tajribasi suv tanqisligi sharoitida yashil hududlarni rivojlantirish bo‘yicha samarali model sifatida baholanishi mumkin.

BAA shaharlarida qo‘llanilayotgan me’moriy-landshaft yechimlarining muvaffaqiyati nafaqat texnologik innovatsiyalar, balki boshqaruv tizimining samaradorligi bilan ham bog‘liq.

Landshaft muhitini loyihalash, qurish va ekspluatatsiya qilish yagona strategik reja asosida amalga oshiriladi.

O‘zbekiston shaharlarida esa ushbu jarayonlar ko‘pincha fragmentar xarakterga ega bo‘lib, turli tashkilotlar o‘rtasida muvofiqlashtirish yetarli darajada yo‘lga qo‘yilmagan [7].

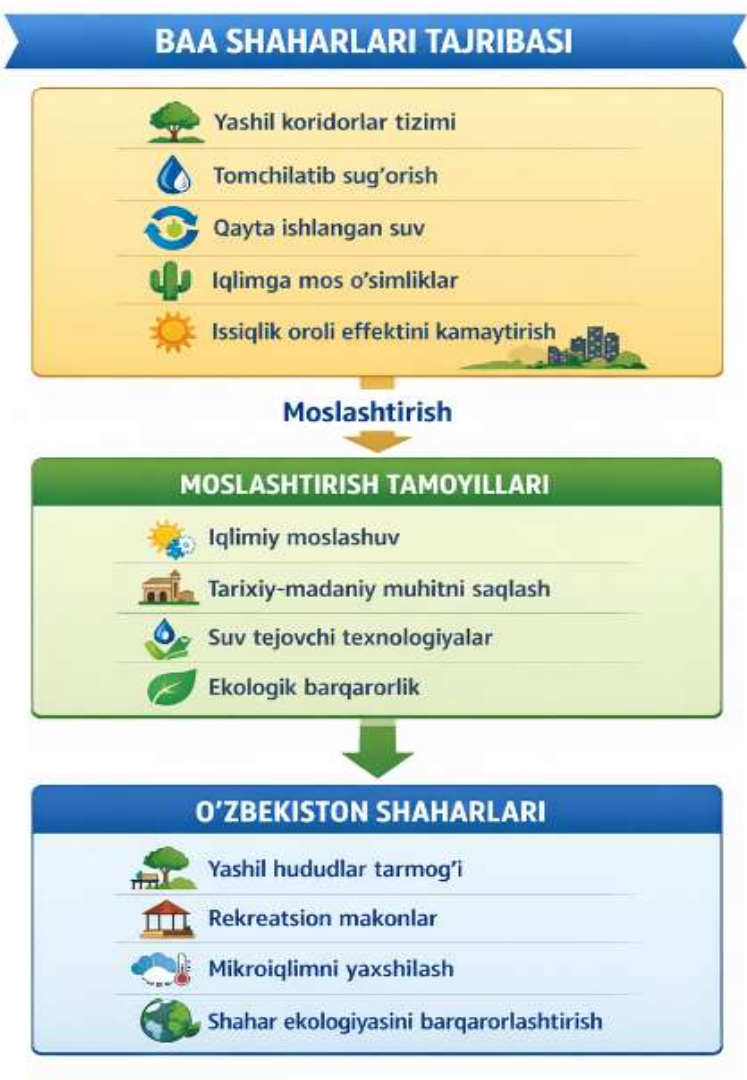
Tadqiqot davomida BAA tajribasini O‘zbekiston shaharlariga bevosita ko‘chirish mumkin emasligi aniqlandi. Bunga tarixiy-me’moriy muhitning o‘ziga xosligi, milliy madaniy qadriyatlar va shahar tuzilmasining farqliligi sabab bo‘ladi.

Shu bilan birga, asosiy tamoyillarni moslashtirilgan holda joriy etish katta ijobiy samara berishi mumkin.

Masalan, Toshkent shahrida yashil koridorlar tizimini rivojlantirish va jamoat makonlarini landshaft elementlari bilan boyitish shahar ekologik muhitini sezilarli darajada yaxshilashi kutiladi [8].

Samarqand va Buxoro kabi tarixiy shaharlarda esa BAA tajribasidan suv tejovchi texnologiyalar va mikroiqlimni yaxshilovchi landshaft elementlarini ehtiyotkorlik bilan qo‘llash maqsadga muvofiqdir.

Muhokamalar shuni ko‘rsatadiki, tarixiy obidalar atrofida yashil hududlarni ilmiy asosda rejalashtirish nafaqat estetik muhitni yaxshilaydi, balki turizm salohiyatini ham oshiradi.

1-rasm. BAA shaharlarida me'moriy-landshaft taskkillashtirish modeli va uni O'zbekiston sharoitiga moslashtirish sxemasi.

XULOSA

Birlashgan Arab Amirligi shaharlarida me'moriy-landshaft tashkillashtirish tizimi barqaror rivojlanish tamoyillariga asoslangan holda shakllantirilganini ko'rsatdi. BAA shaharlarida landshaft muhitini tashkil etish shaharsozlik siyosatining muhim tarkibiy qismi bo'lib, u ekologik muvozanatni ta'minlash, mikroiqlimni yaxshilash va aholining hayot sifatini oshirishga xizmat qilmoqda.

Issiq va quruq iqlim sharoitida suv tejovchi texnologiyalar, qayta ishlangan suvdan foydalanish va iqlimga mos o'simlik turlarini qo'llash ushbu tizimning asosiy ustun jihatlari sifatida belgilandi.

BAA tajribasini O'zbekiston shaharlarida to'liq ko'chirish maqsadga muvofiq emas, biroq uning asosiy tamoyillarini mahalliy iqlimiy, tarixiy va madaniy xususiyatlarni hisobga olgan holda moslashtirish katta amaliy ahamiyatga ega.

Xususan, yashil hududlarni uzluksiz tizim sifatida rejalashtirish, suv resurslaridan oqilona foydalanish va rekreatsion makonlarni rivojlantirish O‘zbekiston shaharlarining ekologik holatini yaxshilash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yashil makon” umummilliy loyihasini amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi qarorlari. – Toshkent, 2022–2024 yy.
2. Qosimov A. A. Shahar ekologiyasi va yashil hududlar tizimi. - Toshkent: Fan, 2019. - 216 b.
3. Tursunov Sh. Sh. Zamonaviy shaharsozlik asoslari. - Toshkent: O‘zbekiston, 2020. - 284 b.
4. Jo‘rayev M. M. Me‘moriy-landshaft dizayni asoslari. – Toshkent: TAQI nashriyoti, 2021. – 198 b.
5. Abdullayev R. R. O‘zbekiston shaharlarida rekreatsion hududlarni rivojlantirish masalalari // Arxitektura va qurilish muammolari. – Toshkent, 2020. – №3. – B. 45–50.
6. Xolmatov N. A. Toshkent shahri yashil hududlarining urbanistik tahlili // Shaharsozlik va arxitektura. – Toshkent, 2019. – №2. – B. 32–37.
7. Ismoilov D. D. Shahar landshaftini rejalashtirish asoslari. – Samarqand, 2021. – 175 b.
8. Rahimov S. R. Tarixiy shahar muhitida landshaft dizayni muammolari // Me‘moriy meros. – Samarqand, 2018. – №1. – B. 58–63.